

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ГАВРИЛЮК С.П.

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1001-4046>

Реалізація стратегічної мети розвитку туризму в Україні, пов'язаної із забезпеченням конкурентоспроможної на світовому ринку туристичної галузі на основі максимально повного задоволення попиту споживачів, можлива лише за умов стійкого розвитку туристичного бізнесу, що в свою чергу забезпечується його фінансовим потенціалом. Являючись об'єктивною основою здійснення ефективної виробничо-продуктової діяльності, фінансові ресурси трансформуються в інші фактори розвитку туристичного підприємництва, представляючи собою одну із важливих системних складових. Для створення сприятливих умов реалізації програм підвищення ефективності та конкурентоспроможності туристичним підприємствам необхідно вміти ефективно використовувати фінансовий потенціал, прагнути до зростання прибутку, що можливо досягнути на основі глибоких знань законів і закономірностей ринкової економіки, особливостей фінансового забезпечення туристичної галузі.

В наукових дослідженнях провідних зарубіжних та вітчизняних вчених відсутній комплексний підхід до вирішення проблеми управління фінансовим забезпеченням туристичних підприємств. В публікаціях вітчизняних науковців відображені проблеми фінансування туристичної галузі, формування фінансового механізму, організації та планування фінансової діяльності туристичних підприємств в ринкових умовах.

Системного підходу у трактуванні фінансового забезпечення туристичної сфери дотримується Охріменко А. Г., розглядаючи його як систему взаємовідносин, що визначає принципи, джерела і форми фінансування суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення комплексного туристичного продукту та задоволення потреб населення у туристичних послугах [1].

Згідно процесного підходу Кравчук І. В. фінансове забезпечення сфери туризму передбачає формування фондів грошових коштів, необхідних для здійснення виробничої діяльності зі створення туристичного продукту і комерційної діяльності з його реалізації [2].

Кірейцев Г. Г. у трактуванні фінансового забезпечення дотримується ресурсного підходу і визначає його як надання певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики [3].

Науковці Дудник О. В., Гмиря В. П. [4] та Третякова О. В. [5] розглядають фінансове забезпечення як складову фінансового механізму, за допомогою якої формуються і використовуються фонди грошових коштів. Вони вважають, що достатнє фінансове забезпечення сприяє ефективності підприємницької

діяльності, забезпечує високий рівень її розвитку та можливість переходу підприємства на нові умови ринкового господарювання шляхом ефективного формування, використання та розподілу фінансових ресурсів.

На думку Ільїної К. О. поняття «фінансове забезпечення» тісно пов'язане з терміном «фінансування», але їх не слід ототожнювати. «Фінансове забезпечення» полягає у формуванні і використанні ресурсної бази, а «фінансування» - виключно у використанні [6].

Зінько Н. Я. також відзначає, що терміни «фінансове забезпечення» та «фінансування» досить близькі, однак «фінансове забезпечення» передбачає пошук та вибір джерел фінансових ресурсів, а «фінансування» означає процес використання цих фінансових ресурсів [7]. Отже, фінансове забезпечення передує процесу фінансування туристичної діяльності.

Узагальнивши погляди різних авторів, їх переваги та недоліки, з урахуванням специфіки туризму на нашу думку найбільш доцільно розглядати фінансове забезпечення туристичного підприємництва як систему заходів щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, необхідних для формування комплексного турпродукту та розвитку туризму. Таким чином, при дослідженні фінансового забезпечення туристичного підприємництва доцільно дотримуватися системного підходу, який забезпечує комплексну оцінку фінансового забезпечення як одного цілого із механізмом його функціонування.

Вчена Карпишин Н. І. зазначає, що у діяльності суб'єктів ринку дуже рідко використовують лише одну форму фінансового забезпечення, а в більшості випадків оптимально поєднують різні форми. На її переконання кожний економічний суб'єкт формує власну модель фінансового забезпечення, яка визначає склад і структуру джерел фінансування й відповідні форми руху коштів [8].

В науковій літературі досить високо оцінюється ефективність фінансового забезпечення туристичної сфери. Зокрема Захарчук С. зазначає, що туристична галузь за порівняно невеликих затрат може дати значний прибуток, адже оборотність капіталу в цій галузі вища, ніж у середньому в інших галузях світового господарства, при цьому витрати на створення одного робочого місця в інфраструктурі туризму в 20 разів менші, ніж у промисловості [9]. Саме система фінансового забезпечення туристичного підприємництва є важливою складовою модернізації і розширення діяльності туристичних підприємств та в підсумку збільшення внеску у валовий внутрішній продукт, зростання валютних надходжень, забезпечення зайнятості населення, а також підвищення міжнародного іміджу країни.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про туризм» туристичною діяльністю можуть займатися туристичні підприємства, що мають фінансове забезпечення, підтвердженням якого може бути гарантія банку або іншої кредитної установи. Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20000 євро. Якщо туроператор надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, його фінансове забезпечення має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не

менше ніж 2000 євро [10]. За сучасних умов фінансові ресурси відіграють важливу роль серед чинників розвитку туризму більшості країн світу, в тому числі і в Україні. В умовах економічної кризи, коли по причині спаду туристичної активності скорочується фінансування суб'єктів туристичного бізнесу за рахунок прибутку, актуальним стає пошук інших дієвих механізмів фінансування їхнього розвитку.

На практиці кожне підприємство самостійно вирішує завдання організації фінансового забезпечення своєї діяльності та вибору дієвих фінансових інструментів. На сьогодні вітчизняні туристичні підприємства недостатньо активні в сфері своєї фінансової діяльності, оскільки немає пошуку найбільш вигідних джерел фінансування операційної діяльності, організаційні форми підприємств не завжди обґрунтовані стосовно розміру та обсягів їх діяльності, фінансове забезпечення не в повній мірі забезпечує сучасні потреби, відсутній дієвий механізм фінансової підтримки туристичного підприємництва з боку державних органів. Вищевказані проблеми спонукають до пошуку ефективних інструментів фінансового забезпечення діяльності вітчизняних туристичних підприємств.

Стратегічними завданнями фінансового забезпечення туристичного підприємництва в цих умовах повинні стати:

- прогресивний розвиток туристичних підприємств шляхом підтримання достатності фінансових ресурсів та збалансованості всіх елементів фінансового механізму;

- фінансування відтворення та модернізації туристичної інфраструктури (готельного господарства, транспортної інфраструктури, об'єктів туристичного призначення, рекреаційно-курортного господарства, екскурсійної діяльності, інформаційного забезпечення сфери туризму) з метою розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг;

- вдосконалення фінансових стратегій суб'єктів туристичної діяльності з використанням національного туристичного потенціалу;

Фінансове забезпечення туристичного підприємництва має ряд особливостей, пов'язаних перш за все зі специфікою фінансів і фінансових відносин в туризмі (рис. 1). Розглянемо їх більш детально.

1. Особливий склад і структура фінансових ресурсів підприємств туристичної сфери, що зумовлено особливістю потоків грошових коштів та заборгованості між суб'єктами ринку туристичних послуг. Оборотні кошти займають найбільшу питому вагу у складі фінансових ресурсів туристичних підприємств. У 2015 р. частка оборотних коштів складала 80,7% активів туристичних підприємств, а у 2016 та 2017 рр. їх частка помітно зросла – відповідно до 87,0 та 90,0%. У складі оборотних активів суб'єктів туристичної діяльності переважала дебіторська заборгованість, її частка по підприємствах України за 2015-2017 рр. становила в середньому 65,5%, а також грошові кошти, середня питома вага яких була рівна 13,9% (табл. 1). За результатами досліджень в літній період, на який припадає пік туристичного сезону, частка дебіторської заборгованості у складі активів туроператорів може збільшуватися до 70%, а частка грошових коштів знижуватися [11].

Специфіка фінансового забезпечення туристичних підприємств

1. У складі фінансових ресурсів туристичних підприємств переважають оборотні кошти

У складі фінансових ресурсів туроператорів у пік туристичного сезону частка дебіторської заборгованості збільшується, а частка грошових коштів знижується

2. Туристичні підприємства не займаються фінансуванням створення об'єктів туристичного показу

3. У складі джерел фінансового забезпечення туристичних підприємств переважає позиковий капітал (кредиторська заборгованість)

У складі джерел фінансового забезпечення турагентств у пік туристичного сезону частка кредиторської заборгованості збільшується

4. Залежність ефективності використання фінансових ресурсів туристичних підприємств від привабливості об'єктів туристичного показу

5. Висока швидкість обороту капіталу в туризмі, зумовлена особливою схемою його кругообігу.

6. Розвиток туризму потребує фінансування суміжних сфер діяльності, що пов'язано з комплексністю туристичного обслуговування

7. Висока залежність ефективності використання фінансового потенціалу від факторів зовнішнього середовища.

8. Необхідність ретельного планування фінансового забезпечення туристичних підприємств у зв'язку з відокремленістю попиту та пропозиції туристичних послуг

9. Застосування специфічних моделей організації фінансового забезпечення різних за розмірами туристичних підприємств.

для великих туроператорів модель фінансового забезпечення передбачає наявність в оргструктурі окремого підрозділу

для середніх туристичних підприємств модель передбачає наявність в організаційній структурі управління окремої штатної одиниці

на невеликих туристичних агентствах організацію фінансового забезпечення здійснює бухгалтерія

Рис. 1. Специфіка фінансового забезпечення туристичних підприємств

Структура фінансових ресурсів підприємств за видом економічної діяльності «діяльність туристичних агентств і туристичних операторів» в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	На початок року, млн. грн.			Питома вага, %			
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	Середнє значення за 2015-2017 рр.
1. Необоротні активи, всього	626	530,7	545,2	19,3	13,0	10,0	14,1
у т.ч. основні засоби та нематеріальні активи	260,5	195,7	221,2	8,0	4,8	4,1	5,6
незавершені капітальні інвестиції	30	43,8	39,9	0,9	1,1	0,7	0,9
довгострокові фінансові інвестиції	314,8	272	261,2	9,7	6,7	4,8	7,1
інші необоротні активи	20,7	19,2	22,9	0,6	0,5	0,4	0,5
2. Оборотні активи, всього	2618	3540,7	4900	80,7	87,0	90,0	85,9
у т.ч. запаси	31,8	33,7	69,7	1,0	0,8	1,3	1,0
дебіторська заборгованість	1812	2717,3	4019,1	55,9	66,7	73,8	65,5
поточні фінансові інвестиції	1,4	2,3	2,8	0,0	0,1	0,1	0,1
грошові кошти	573,7	535,6	598,2	17,7	13,2	11,0	13,9
інші оборотні активи	199,1	251,8	210,2	6,1	6,2	3,9	5,4
Разом	3244,0	4071,4	5445,2	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Питома вага необоротних активів по туристичних підприємствах України у 2015 р. становила 19,3%, а у 2016-2017 рр. скоротилася відповідно до 13,0 та 10,0%. Основними статтями необоротних активів являлися основні засоби та нематеріальні активи, а також довгострокові фінансові інвестиції: у структурі активів вони склали відповідно у 2015 р. – 8% та 9,7%; у 2016 р. – 4,8% та 6,7%, а у 2017 р. – 4,1% та 4,8%.

Валюта зведеного балансу туристичних підприємств в Україні у 2017 р. зросла порівняно з 2015 р. від 3244 до 5445,2 млн. грн., темпи приросту оборотних активів мали позитивну динаміку, темпи приросту необоротних активів – негативну. Таким чином за останні роки туристичні підприємства нарощували обсяг активів, незважаючи на зменшення суми необоротних активів на 12,9%, рефінансуючи кошти більшою мірою в оборотні активи (в основному в дебіторську заборгованість та грошові кошти).

2. Туристичні підприємства не вкладають свій капітал у створення об'єктів туристичного показу. Реставрація культурно-історичних пам'яток фінансується як правило за рахунок міського, державного бюджетів, міжнародних фондів і т.д. Туристичні підприємства приймають лише непрямую участь в організації даних заходів у вигляді сплати відрахувань (податків) до бюджетів різних рівнів, з яких і виділяються кошти на підтримку об'єктів культурно-історичного потенціалу в належному вигляді.

3. Особливості складу та джерел фінансового забезпечення туристичних підприємств обумовлені розривом у часі між моментом продажу туристичного продукту і актом його споживання. Тури формуються і продаються зазвичай за декілька місяців до початку сезону відпочинку, туристичні підприємства отримують гроші раніше, ніж надають туристам послуги, тому вони можуть безоплатно використовувати залучені кошти споживачів на довгостроковій основі. Фінансування туристичної діяльності здійснюється в основному за рахунок залучених коштів (понад 2/3) і короткострокових кредитів, частково за рахунок власних коштів [11]. Серед залучених коштів основна частка (в середньому 48%) припадає на поточну кредиторську заборгованість

Таблиця 2

Структура джерел фінансового забезпечення підприємств за видом економічної діяльності «діяльність туристичних агентств і туристичних операторів» в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	На початок року, млн. грн.			Питома вага, %			
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	Середнє значення за 2015-2017 рр.
1. Власний капітал, всього	-252,8	-509,5	-834	-7,8	-12,5	-15,3	-11,9
у т.ч.							
1.1. Зареєстрований капітал	588,1	610,1	561	18,1	15,0	10,3	14,5
1.2. Додатковий капітал	62,5	35,5	38,3	1,9	0,9	0,7	1,2
1.3. Резервний капітал	9	9,8	9,8	0,3	0,2	0,2	0,2
1.4. Непокритий збиток	-889,1	-1135,8	-1406	-27,4	-27,9	-25,8	-27,0
1.5. Неоплачений та вилучений капітал	22	28,3	37,1	0,7	0,7	0,7	0,7
2. Позиковий капітал, всього	3496,7	4580,9	6279,2	107,8	112,5	115,3	111,9
у т.ч.							
2.1. Довгострокові зобов'язання	136,4	66,1	107,6	4,2	1,6	2,0	2,6
2.2. Поточні зобов'язання	3360,3	4514,8	6171,6	103,6	110,9	113,3	109,3
2.2.1. Короткострокові кредити	627,2	327,6	266,7	19,3	8,0	4,9	10,8
2.2.2. Поточна кредиторська заборгованість	1417,6	2095,1	2681,8	43,7	51,5	49,3	48,1
2.2.3. Поточні забезпечення	5,5	10,1	11,8	0,2	0,2	0,2	0,2
2.2.4. Доходи майбутніх періодів	1,5	10	3,2	0,04	0,25	0,08	0,1
2.2.5. Інші поточні зобов'язання	1308,7	2072	3208,1	40,3	50,9	58,9	50,0
Разом	3244,0	4071,4	5445,2	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Що стосується невеликих туристичних агентств, то переважну частину свого майна, включаючи офісні приміщення, вони беруть в оренду або одержують за договором лізингу і не мають у своєму розпорядженні значних активів загального призначення (будівель і споруд, обладнання тощо), що ускладнює залучення позикового капіталу кредитних установ при необхідності.

Таким чином, можна відмітити, що основним джерелом фінансування туристичного підприємництва в Україні за 2015-2017 рр. був позиковий капітал

(в основному поточні зобов'язання), тоді як власний капітал мав від'ємне значення.

4. Залежність ефективності використання фінансових ресурсів туристичних підприємств від привабливості об'єктів туристичного показу. Об'єктом туристичної діяльності є людина (турист), попит якої залежить від її вподобань та інтересів, а також від отриманих вражень під час огляду об'єктів туристичного показу. Туристи виходячи зі своїх інтересів платять гроші за туристські враження - цікаві об'єкти туристичного показу (пам'ятки історії і культури, архітектурні пам'ятники і т.д.), зміна або зникнення яких призводить до зменшення грошових надходжень і уповільнення оборотності грошових коштів. Крім того процес туристичного обслуговування (виробництво, реалізація та організація споживання тур продукту) пов'язані в єдиний виробничо-обслуговуючий процес, що визначає особливості кругообігу оборотних коштів у сфері туризму.

5. Висока швидкість обороту капіталу в туризмі, зумовлена особливою схемою їх кругообігу. Оборотність оборотного капіталу в туризмі відбувається швидше, ніж у промисловості та торгівлі промисловими товарами, але повільніше, ніж в торгівлі продовольчими товарами та оптовій торгівлі. Дослідження показують, що в середньому оборотність капіталу в туризмі в чотири рази вища, ніж в інших галузях світового господарства [9].

6. Розвиток туризму потребує фінансування суміжних сфер діяльності, послугами яких користуються не лише туристи, але й місцеве населення, що має соціальний ефект. Туристична сфера включає розгалужену систему характерних та супутніх послуг, де основними об'єктами вкладень є підприємства тимчасового розмішування й організації харчування, транспортні засоби, музеї, парки, народні промисли та ін. У зв'язку з цим головну роль відіграє фінансування капітальних інвестицій, що включають будівництво, реконструкцію та модернізацію засобів розміщення туристів, закладів харчування, спортивно-оздоровчих комплексів, об'єктів культури, спорту та розваг, підприємства медичних і оздоровчих послуг, торгівлі, розваг, інформаційних послуг тощо. Складовою капітальних інвестицій виступають інноваційні інвестиції, пов'язані із вкладенням коштів в новітні технології та розробки, до яких відносяться ліцензії на здійснення туристичної діяльності, програмне забезпечення, що дозволяє бронювати місця в готелях, резервувати квитки на транспорт, сплачувати за туристичні послуги та ін. [13].

7. Залежність ефективності використання фінансового потенціалу туристичних підприємств від особливостей ціноутворення на послуги цієї галузі. Розрахунок ціни на туристичний продукт здійснюється на основі нормативної калькуляції, що зводиться до визначення продажної ціни туру без урахування його собівартості і викликає суттєві коливання рівня рентабельності туристичної діяльності та показників фінансового стану туристичних підприємств. Ціна туристичного продукту складається із цін значного обсягу послуг (розміщення, транспортування, харчування та ін.), є досить динамічною і залежить від багатьох факторів: вартості послуг складових турпакету, числа

туроднів, виду туру (груповий, індивідуальний), кількості туристів у групі, їх вікового складу, сезонності та ін.

8. Висока залежність ефективності використання фінансового потенціалу від факторів зовнішнього середовища. На туристичний бізнес впливають навіть незначні зміни в політичній та економічній сфері, ситуація на валютному ринку і т.д.

9. Необхідність ретельного планування фінансового забезпечення туристичних підприємств у зв'язку з відокремленістю попиту та пропозиції туристичних послуг, а також значним розривом у часі між моментом продажу туристичного продукту й актом його споживання.

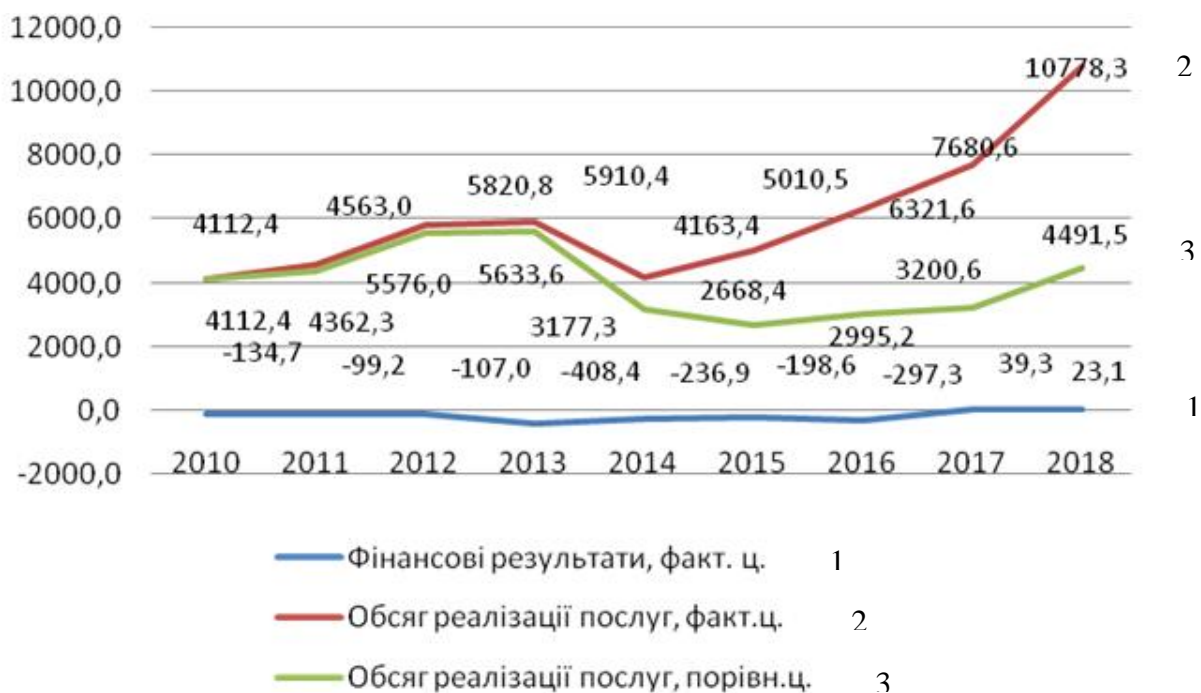
10. Застосування специфічних моделей організації фінансового забезпечення у різних за розмірами туристичних підприємств. Модель організації фінансового забезпечення для крупних туроператорів передбачає наявність в оргструктурі окремого підрозділу, що займається організацією фінансового менеджменту (наприклад, фінансовий відділ). Для середніх за масштабністю туристичних підприємств модель передбачає наявність в організаційній структурі управління окремої штатної одиниці - фінансового менеджера, що є генератором необхідної інформації для комплексного аналізу фінансової діяльності підприємства. На невеликих туристичних агентствах організацію фінансового забезпечення здійснює бухгалтерія, права та обов'язки фінансового менеджера покладаються на головного бухгалтера.

Вивчення теоретичних аспектів фінансового забезпечення туристичного підприємництва з урахуванням визначених структурних компонентів та галузевих особливостей дозволило здійснити комплексний аналіз фінансування туристичних підприємств в Україні на сучасному етапі. Доречно зауважити, що особливості функціонування туристичної сфери в Україні визначаються вигідним географічним розташуванням, різноманітністю рекреаційних ресурсів для відпочинку та лікування, тенденціями розвитку міжнародного туристичного бізнесу, а також характером макроекономічних та геополітичних змін. Подальший аналіз туристичного підприємництва дозволить визначити ключові тенденції фінансування туристичних підприємств, оцінити їх фінансовий потенціал та з'ясувати перспективи розвитку туризму в Україні в умовах зростання інтеграційних процесів.

Аналізуючи фінансові аспекти діяльності підприємств на ринку туристичних послуг в Україні, слід зазначити, що обсяги реалізації послуг підприємств-суб'єктів туристичної діяльності впродовж 2010-2018 рр. мали тенденцію до зростання (рис. 1).

За даними Державної служби статистики України обсяг реалізації послуг туристичних агентств і туристичних операторів протягом 2010-2018 рр. збільшився у фактичних цінах від 4112,4 млн. грн. у 2010 р. до 10778,3 млн. грн. у 2018 р., незважаючи на незначне скорочення у 2015 р. (до 4163,4 млн. грн. порівняно з попереднім періодом), що свідчить про збільшення фактичної ємності ринку. Однак у порівняних цінах обсяг реалізації туристичних послуг щорічно зменшувався, тобто зростання обсягів продажів відбувалося в основному за рахунок підвищення цін на послуги.

Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації послуг та фінансових результатів туристичних підприємств в Україні у фактичних та порівняних цінах (2010=1) за 2010-2018 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних [12]

Для аналізу власних джерел фінансування туристичного підприємництва розглянемо обсяги та динаміку фінансових результатів підприємств туристичної сфери. Однією з тенденцій функціонування туризму в Україні є те, що діяльність туристичних підприємств характеризувалася збитковим фінансовим результатом протягом тривалого періоду дослідження. Аналізуючи статистичні дані Державної служби статистики України слід зазначити, що за часи кризи (2013-2015 рр.) фінансові результати туристичних підприємств в Україні знизились більше ніж вдвічі порівняно з 2010 р. (табл. 3), і лише у 2017 р. досягнули позитивного значення (39,3 млн. грн.), а у 2018 р. знову скоротилися до 23,1 млн. грн., що свідчить про погіршення загального управління фінансовою діяльністю підприємств і умов ведення туристичного бізнесу.

Найбільша кількість збиткових туристичних підприємств функціонувала у 2010 р. (40,7%) та 2011 р. (36,8%). Частка прибуткових підприємств туристичної сфери характеризується тенденцією до підвищення: протягом 2010-2015 р. вона зростає від 59,3% до 74,8%, а у 2016-2017 рр. дещо скоротилась - відповідно до 73,4% та 71,5%, а у 2018 р. позитивні фінансові результати можна було спостерігати у найбільшій за весь досліджуваний період частці туристичних підприємств - 74,9%.

Оцінюючи потенційну можливість фінансування туристичної діяльності за рахунок власних коштів, проаналізуємо розмір прибутку підприємств, що мали додатне сальдо у 2010-2018 рр. (табл. 3).

Зміни у структурі підприємств за видом економічної діяльності «діяльність туристичних агентств і туристичних операторів» за прибутковістю в Україні

Роки	Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	Туристичні підприємства			
		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		фінансовий результат, млн. грн.	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн.	у % до загальної кількості підприємств
2010	-134,7	129,3	59,3	-264,0	40,7
2011	-99,2	112,1	63,2	-211,3	36,8
2012	-107,0	130,8	63,4	-237,8	36,6
2013	-408,4	167,5	67,9	-575,9	32,1
2014	-236,9	116,5	64,6	-353,4	35,4
2015	-198,6	186,5	74,8	-385,1	25,2
2016	-297,3	217,3	73,4	-514,6	26,6
2017	39,3	203,0	71,5	-163,7	28,5
2018	23,1	332,4	74,9	-309,3	25,1
Абсолютне відхилення за 2010-2018 рр., ±	157,8	203,1	15,6	-350,0	-238,9
Відносне відхилення за 2010-2018 рр., %	117,15	157,08	26,31	-859,95	-90,49
Середньорічні абсолютні відхилення, ±	19,73	25,39	1,95	-43,75	-29,86
Середньорічні темпи зміни, %	14,64	19,63	3,29	-107,49	-11,31

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Впродовж зазначеного періоду фінансові результати ефективно функціонуючих підприємств підвищилися від 129,3 млн. грн. у 2010 р. до 332,4 млн. грн. у 2018 р., а у середньому за рік зростали на 19,63% (що становить в абсолютному вимірі 25,39 млн. грн.), виключенням стали 2011, 2014 та 2017 роки. Якщо аналізувати фінансові результати прибутково функціонуючих туристичних підприємств у співставних цінах, то вони скоротилися – від 129,3 млн. грн. у 2010 р. до 124,8 млн. грн. у 2018 р.

Негативно на прибутку туристичних підприємств позначилася фінансово-економічна криза, що продовжується в останні роки, події, пов'язані з анексією АР Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Підвищення цін на послуги складові турпродуктів, енергоносії та збільшення інших витрат привело зростання поточних витрат і необхідності підвищення цін на туристичні послуги, зменшення тривалості подорожей, споживачі стали більш економічними. Вказані фактори обумовили також деформацію структури туристичних потоків, негативну динаміку

в'їзного туризму та послаблення туристичних можливостей країни як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку туристичних послуг. Фактично у два рази зменшився потік іноземних туристів до України та продовжує знижуватись. За даними Адміністрації Держприкордонслужби у 2013 році до країни в'їхало 24,67 млн. іноземних громадян, а у наступні роки їх кількість скоротилася майже вдвічі: у 2014 році – до 12,71 млн., у 2015 році – до 12,42 млн. У подальшому ситуація на ринку іноземного туризму почала стабілізуватися, кількість іноземних туристів зросла у 2016 р. до 13,33 млн., у 2017 р. – до 14,42 млн., і у 2018 р. знову знизилася (до 14,21 млн. іноземців) [14]. Отже, Україна не користується популярністю як туристичний напрям, оскільки сприймається іноземними туристами виключно як військовий плацдарм, однак останніми роками ситуація стабілізувалася і кількість прибуттів іноземних туристів перестала скорочуватись.

Слід сказати, що при такій динаміці фінансових результатів неможливо забезпечити достатнє фінансове забезпечення розвитку туристичного підприємництва за рахунок власних коштів, оскільки відсутній необхідний розмір чистого прибутку як основне джерело фінансування підприємств туристичної сфери. Погіршення фінансової привабливості туристичних підприємств в Україні призводить до проблеми залучення зовнішніх джерел фінансування (ускладнення з отриманням кредитів для збиткових підприємств, залученням прямих іноземних інвестицій). Отже, розвиток туристичного підприємництва за рахунок власних коштів можливий при умові зниження податкового навантаження, надання можливості суб'єктам туристичного бізнесу застосовувати прискорену амортизацію основних засобів, створення на підприємствах відповідно облікової політики амортизаційного фонду з метою цільового використання коштів на відтворення основних засобів.

Важливу роль у фінансовому забезпеченні туристичного підприємництва відіграють також кредитні ресурси, але вони є недоступними для більшості малих підприємств, що переважають у сфері туризму, зважаючи на високу вартість та низьку рентабельність туристичної діяльності в Україні. До зовнішніх джерел фінансування туристичної діяльності відносяться і прямі іноземні інвестиції, однак складність їх залучення є реакцією на прояви внутрішньополітичної кризи в Україні. Розвитку вказаного джерела формування фінансових ресурсів в туризмі на сучасному етапі перешкоджають наступні фактори: нестабільність політичної та економічної ситуації в Україні, невисока інвестиційна привабливість вітчизняних компаній, відсутність якісної інформації про туристсько-рекреаційні регіони, нерозвиненість туристичної інфраструктури, втручання місцевих органів влади і контролю в господарську діяльність туристичних підприємств, низька ініціативність окремих туристичних компаній в реалізації інноваційних проектів, дотримання ними в складних ринкових умовах переважно стратегій виживання та збереження ринкових позицій тощо.

Отже, туристичні підприємства повною мірою відчули на собі тягар економічної та політичної нестабільності бізнес-середовища, що посилюється зменшенням кількості потенційних вітчизняних туристів передусім через

невисокі доходи та демографічну кризу населення. За цих умов для забезпечення стабільної діяльності та недопущення втрати клієнтів планування фінансового забезпечення та активізація туристичного підприємництва стають все більш важливими та необхідними.

Для аналізу забезпеченості туристичної діяльності джерелами фінансування, розрахуємо трьохкомпонентний показник фінансової стійкості підприємств сфери туризму в Україні (табл. 4).

Таблиця 4

Трьохкомпонентний показник фінансової стійкості туристичних підприємств в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	На початок року			Відхилення, ±		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015
Запаси (З)	31,8	33,7	69,7	1,9	36,0	37,9
Власні оборотні засоби (ВОЗ)	-742,4	-974,1	-1271,6	-231,7	-297,5	-529,2
Наявність власних та довгострокових позикових коштів (ФК)	-606	-908	-1164	-302,0	-256,0	-558,0
Наявність загальних коштів (ЗК)	22,7	-570,4	-894,1	-593,1	-323,7	-916,8
Надлишок чи дефіцит ВОЗ (Ф1)	-774,2	-1007,8	-1341,3	-233,6	-333,5	-567,1
Надлишок чи дефіцит ФК (Ф2)	-637,8	-941,7	-1233,7	-303,9	-292,0	-595,9
Надлишок чи дефіцит ЗК (Ф3)	-9,1	-604,1	-963,8	-595,0	-359,7	-954,7
Трьохкомпонентний показник фінансової стійкості	{0,0,0}	{0,0,0}	{0,0,0}			

Трьохкомпонентний показник надає інформацію про забезпечення поточної туристичної діяльності джерелами фінансування: власним оборотним капіталом, функціонуючим капіталом і загальними джерелами фінансування. Із отриманих розрахунків можна зробити висновок про те, що за період 2015-2017 рр. туристичні підприємства в Україні знаходилися у кризовому фінансовому становищі, оскільки власного оборотного капіталу, функціонуючого капіталу та загальних джерел фінансування (включаючи короткострокові ризикові зобов'язання) не вистачало для фінансування поточної діяльності. Динаміка обсягів джерел фінансування поточної діяльності за 2015-2017 рр. мала негативну тенденцію за рахунок зменшення власного капіталу і короткострокових кредитів.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження джерел фінансового забезпечення туристичних підприємств в Україні можна стверджувати, що рівень фінансового потенціалу як сукупності наявних фінансових ресурсів для фінансування їх підприємницької діяльності є недостатнім.

Для оцінки фінансової стійкості в короткостроковій перспективі проведемо розрахунок показників ліквідності. Результати аналізу ліквідності суб'єктів туристичної діяльності в Україні показали, що протягом 2015-2017 рр. на туристичних підприємствах спостерігалось порушення структури фінансових потоків, фінансування операційної діяльності здійснювалось в основному за рахунок кредитних ресурсів (зокрема поточної кредиторської заборгованості).

Однак слід відзначити позитивну тенденцію розвитку більшості показників ліквідності. (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка показників ліквідності туристичних підприємств в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	Економічно доцільне значення показника	На початок року			Відхилення, ±		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016/2015	2017/2016	2017/2015
1. Коефіцієнт поточної ліквідності	1,5-2,5	0,779	0,784	0,794	0,005	0,010	0,015
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6-0,8	0,770	0,777	0,783	0,007	0,006	0,013
3. Коефіцієнт загальної ліквідності	>1,0	0,749	0,773	0,780	0,024	0,007	0,032
4. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,171	0,119	0,097	-0,052	-0,022	-0,074

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Коефіцієнт поточної ліквідності туристичних підприємств становив у 2015 р. 0,779 од., у 2016-2017 рр. підвищився відповідно до 0,784 та 0,794 од., однак його значення було менше рекомендованого (1,5), що свідчить про низьку ліквідність і недостатність вільних коштів для розрахунку за поточними зобов'язаннями.

Коефіцієнт швидкої ліквідності туристичних підприємств України знаходився в межах оптимального значення (0,6-0,8) і був відносно стабільним, а саме у 2015 р. становив 0,77 од., у 2016 р. – 0,777 од., а у 2017 р. – 0,783 од. Це означає, що туристичні підприємства мали належний ступінь покриття короткострокових зобов'язань за рахунок грошових коштів та дебіторської заборгованості, їхні оборотні активи мали достатній захист від інфляції.

Коефіцієнт загальної ліквідності, що характеризує спроможність підприємств виконувати свої грошові зобов'язання за рахунок наявних оборотних активів та довгострокових зобов'язань, підвищився від 0,749 од. у 2015 р. до 0,773 од. у 2016 р. та до 0,78 од. у 2017 р. Для забезпечення належного рівня платоспроможності туристичним підприємствам доцільно забезпечувати значення даного показника на рівні не менше 1,0, тому вони не мали можливості сплачувати борги своєчасно у повному обсязі.

Така динаміка зумовлена високими темпами росту оборотного капіталу за 2015-2017 рр. – приріст склав 87,2%, зокрема на 121,8% підвищилася дебіторська заборгованість, на 119,2% - запаси, майже вдвічі збільшилися поточні фінансові інвестиції, грошові кошти зросли всього на 4,3%, інші оборотні активи – на 5,6%.

Негативною була тенденція щодо зменшення на туристичних підприємствах України протягом 2015-2017 рр. коефіцієнта абсолютної ліквідності при тому, що його значення становило менше оптимальної межі (0,2), а саме у 2015 р. – 0,171 од., у 2016 р. - 0,119 од., у 2017 р. – 0,097 од. Це свідчить про відсутність у більшості туроператорів та турагентств можливості погасити короткострокові зобов'язання в найближчий час. Така практика може дуже швидко привести до банкрутства підприємств. Тому не дивно, що протягом останніх років фінансові результати від звичайної діяльності у багатьох туристичних підприємств були

негативними, а частка збиткових підприємств збільшилася з 25,2% у 2015 р. до 28,5% у 2017 р. В цих умовах туристичним підприємствам слід підвищувати ліквідність шляхом зменшення частки термінових ризикових зобов'язань (короткострокових пасивів) або збільшення частки ліквідних активів.

Розглянемо показники ділової активності туристичних підприємств в Україні. Вони постійно змінювалися за 2015-2017 рр., про що свідчить динаміка періодів обороту активів, дебіторської заборгованості, товарно-матеріальних запасів, тривалості операційного циклу, тобто періоду з моменту вкладання коштів у запаси та послуги - складові туристичних продуктів до отримання виручки від продажу турів тощо (табл. 6).

У 2015 р. підприємства туристичного бізнесу працювали більш упевнено на ринку туристичних послуг та ефективніше використовували свій капітал, ніж у наступні роки. Про це свідчить зниження у 2016-2017 рр. показників оборотності оборотних активів, запасів, дебіторської і кредиторської заборгованості та загальних активів. Позитивним фактором є збільшення за 2016-2017 рр. оборотності грошових коштів і основних засобів (фондовіддачі).

Підвищення коефіцієнту році оборотності основних засобів (фондовіддачі) характеризує зростання ефективності виробничо-продуктової діяльності підприємств сфери туризму. Якщо у 2015 р. туристичними підприємствами України надавалося 19,2 одиниць послуг у розрахунку на одиницю основних засобів, то у 2016 та 2017 роках – відповідно 32,3 та 34,7 од. Тобто фондівіддача у 2017 році порівняно з 2015 роком збільшилась на 81%.

Таблиця 6

Динаміка показників ділової активності туристичних підприємств в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	Період			Відхилення, ±		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015
Оборотність активів, разів	1,5	1,6	1,4	0,0	-0,1	-0,1
Період обороту активів, днів	236	235	259	-1	24	22
Оборотність оборотних активів, разів	1,9	1,8	1,6	-0,1	-0,2	-0,3
Період обороту оборотних активів, днів	191	204	233	14	28	42
Оборотність запасів, разів	157,6	187,6	110,2	30,0	-77,4	-47,4
Період обороту запасів, днів	2	2	3	0	1	1
Оборотність дебіторської заборгованості, разів	2,8	2,3	1,9	-0,4	-0,4	-0,9
Період обороту дебіторської заборгованості, днів	132	157	191	25	34	59
Оборотність грошових коштів, разів	8,7	11,8	12,8	3,1	1,0	4,1
Період обороту грошових коштів, днів	42	31	28	-11	-2	-13
Оборотність кредиторської заборгованості, разів	3,5	3,0	2,9	-0,5	-0,2	-0,7
Період погашення кредиторської заборгованості, днів	103	121	127	18	6	24
Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	19,2	32,3	34,7	13,1	2,4	15,5
Тривалість операційного циклу, днів	134	159	194	25	35	60
Тривалість фінансового циклу, днів	31	38	67	7	29	36

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Натомість показники періоду обороту активів за досліджуваний період зросли. Так, тривалість обороту оборотних активів у 2015 році на туристичних підприємствах України дорівнювала 191 день, а у 2016-2017 рр. збільшилася відповідно до 204 та до 233 днів.

Період обороту дебіторської заборгованості, що показує на скільки днів підприємство кредитує своїх споживачів, на туристичних підприємствах щорічно збільшувався, від 132 днів у 2015 р. до 157 днів у 2016 р. та 191 дня у 2017 р. Тенденція щодо зростання періоду погашення дебіторської заборгованості може створювати загрозу фінансовій стійкості підприємств і приводити до необхідності залучення додаткових джерел фінансування.

Період обороту запасів на підприємствах туристичної сфери в Україні у 2015-2016 рр. становив 2 дні і збільшився всього на 1 день у 2017 р. (до 3 днів). Отже, у 2017 р. застосовувався менш раціональний логістичний підхід до формування запасів порівняно із 2015 р.

Збільшення у 2017 році (на 24 дні або 23,4%) порівняно з 2015 р. строку погашення кредиторської заборгованості підприємствами туристичної сфери ймовірно призвело до погіршення їх взаємин із постачальниками, що відповідним чином позначилось на результатах діяльності та можливостях належного ресурсного забезпечення розвитку. Тому керівникам туристичних підприємств слід замислитися над такими заходами, які сприятимуть підвищенню ефективності управління активами та пасивами цих підприємств у стратегічній перспективі.

Розглянемо також ключові показники ділової активності підприємства – операційний та фінансовий цикли. Операційний цикл являє собою час перетворення матеріалів і запасів у виручку від реалізації послуг. Фінансовий цикл - це період обороту грошових коштів у виробничо-обслуговуючому процесі підприємства: цикл від виплати постачальникам і підрядчикам за послуги, товари туристичного призначення і матеріали до оплати клієнтами туристичних продуктів. Позитивне значення фінансового циклу являє собою період часу для залучення грошових коштів, який необхідний компанії для здійснення своєї поточної діяльності. Негативний фінансовий цикл – це ситуація, при якій компанія має у своєму розпорядженні тимчасово вільні грошові кошти.

За даними розрахунків туристичні підприємства мали позитивний фінансовий цикл, а також у них збільшився операційний цикл на 60 днів, що є негативним фактором у їхній діяльності. Тривалість фінансового циклу на туристичних підприємствах України у 2015-2017 роках також зросла: у 2017 р. період часу для залучення грошових коштів для здійснення туристичної діяльності складав 67 діб, тоді як у 2015 р. - лише 31 діб.

Розглянемо показники, що характеризують структуру капіталу підприємств і ступінь забезпеченості фінансовими ресурсами, а відповідно фінансову стійкість у середньостроковій та довгостроковій перспективі (табл.7).

**Динаміка показників фінансової стійкості туристичних підприємств
в Україні за 2015-2017 рр.**

Показники	Економічно доцільне значення показника	На початок року			Відхилення, ±		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016/2015	2017/2016	2017/2015
1. Коефіцієнт фінансової незалежності (забезпеченості власним капіталом), од.	>0,5	-0,08	-0,13	-0,15	-0,05	-0,03	-0,08
2. Власні оборотні кошти, млн. грн.	>0	-742,4	-974,1	-1271,6	-231,7	-297,5	-529,2
3. Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом, од.	≥ 0,5	-0,28	-0,28	-0,26	0,01	0,02	0,02
4. Коефіцієнт фінансової стійкості, од.	0,5-1,0	-13,83	-8,99	-7,53	4,84	1,46	6,30
5. Коефіцієнт інвестування, од.	>1,0	-0,19	-0,84	-1,33	-0,65	-0,50	-1,15

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Фінансова стійкість туристичних підприємств в Україні впродовж 2015-2017 рр. мала тенденцію до погіршення. Про це свідчить динаміка коефіцієнтів фінансової незалежності, інвестування та забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом. У 2015-2017 рр. на туристичних підприємствах в Україні спостерігалось від'ємне значення власного капіталу, що був зменшений на величину непокритого збитку збиткових підприємств.

Збиткові результати діяльності туристичних підприємств за 2015-2016 рр., що в основному працювали завдяки позиковим коштам, призвели до втрати ними власного капіталу і, як наслідок, до від'ємного підсумку I розділу пасиву балансу. У зв'язку з цим значна кількість підприємств сфери туризму в Україні за останні роки, на жаль, була фінансово нестійкою, їх діяльність залежала від позикових джерел фінансування. Зазначимо, що за 2015-2017 рр. даний коефіцієнт в туристичних підприємствах України був далекий від оптимального, мав від'ємне значення і характеризувався негативною динамікою, що пов'язано із зменшенням швидкості і регулярності надходження коштів у туристичну сферу країни. Отже, від'ємне значення даного коефіцієнта та тенденція до його зниження в туристичних підприємствах є негативним сигналом, що свідчить про їх нестійкий фінансовий стан і залежність від позикових джерел фінансування.

За даними табл. 7 протягом 2015-2017 років власний оборотний капітал не використовувався туристичними підприємствами ні для фінансування поточної діяльності, ні для капіталізації. Зауважимо, що відсутність власних оборотних коштів для фінансування поточної діяльності підприємств туристичної сфери є негативною тенденцією з точки зору специфіки туризму, що призводить до втрати гнучкості операційної діяльності, зменшує можливості та гальмує швидкість реагування суб'єктів туристичного бізнесу на зміни кон'юнктури ринку. У зв'язку з цим коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом мав від'ємне значення і склав у 2015-2016 рр. -0,28 од.,

у 2017 р. – -0,26 од., це означає, що туристичні підприємства працювали виключно за рахунок позикових коштів. Визначення кількісних значень коефіцієнта фінансової стійкості показало досить низькі його значення в туристичних підприємствах України за 2015-2017 роки – відповідно -13,83, -8,99 та -7,53 од. (табл. 7), що є наслідком діяльності й розвитку більшості з них за рахунок позикових коштів, а також наявності значних збитків, загальний обсяг яких на кінець 2015 р. становив -198,6 млрд. грн., а у 2016 р. - -297,3 млрд. грн. [12].

Коефіцієнт інвестування, що характеризує частку джерел власних коштів суб'єктів господарювання в покритті необоротних активів та участь власного капіталу в формуванні оборотних активів, також мав від'ємне значення в підприємствах туристичної сфери. Його значення в туристичних підприємствах України протягом 2015-2017 рр. було менше рекомендованого (1) і складало відповідно -0,19, -0,84 та -1,33 од., тому власного капіталу було недостатньо для формування необоротних активів. Зменшення даного показника свідчить про скорочення обсягу власного капіталу та погіршення фінансового стану підприємства.

Так зване життя в борг за сучасних умов економічного розвитку в Україні для підприємств, які перебувають на етапах «становлення» або «зростання» своїх життєвих циклів, на нашу думку, може бути виправданим при очікуванні майбутніх комерційних успіхів та вигоди від використання позикових коштів, спричинених сприятливою для позичальників динамікою інфляційних процесів. Але з часом це може привести до появи регресивних тенденцій у розвитку підприємств, підвищити залежність від зовнішніх факторів, призвести до зниження керованості бізнесу, зменшення самостійності підприємців у прийнятті управлінських рішень і/або спрямування їх виключно на пошук нових кредитних коштів через постійну нестачу власних фінансових ресурсів для ведення бізнесу. Вважаємо, що саме в такій ситуації в Україні на сьогоднішній день опинилася велика кількість туристичних підприємств, що мають низькі показники прибутковості (табл. 8).

Таблиця 8

Динаміка показників рентабельності туристичних підприємств в Україні за 2015-2017 рр.

Показники	Період			Відхилення, ±		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015
Рентабельність (збитковість) продажів, %	-3,96	-4,70	0,51	-0,74	5,21	4,48
Рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	-6,12	-7,30	0,72	-1,18	8,02	6,84
Рентабельність (збитковість) необоротного капіталу, %	-31,73	-56,02	7,21	-	63,23	38,93
Рентабельність (збитковість) оборотного капіталу, %	-7,59	-8,40	0,80	-0,81	9,20	8,39
Рентабельність (збитковість) позикового капіталу, %	-5,68	-6,49	0,63	-0,81	7,12	6,31

Джерело: розраховано автором за даними [12]

Показники рентабельності є важливими індикаторами економічної ефективності туристичного бізнесу та можливостей подальшого розвитку підприємств на ринку туристичних послуг. Для здійснення контролю над взаємозв'язком між цінами, кількістю послуг, що реалізуються, витратами обслуговування менеджери підприємств туристичної сфери використовують показник рентабельності продажів. При цьому у туризмі має сенс обчислювати показники рентабельності продажів по кожному туристичному продукту, що пропонуються. Це дасть можливість зрозуміти, наскільки вдалою була продуктова політика та наскільки позитивно вона вплинула на кінцеві результати діяльності туристичного підприємства.

На жаль, як свідчать дані табл. 3 та 8, багато туристичних підприємств України протягом 2015—2016 рр. були збитковими і їх операційна діяльність велась неефективно. І хоча у 2017 р. сума отриманого у цілому на туристичних підприємствах України фінансового результату від операційної діяльності стала позитивною, вона все ще лишалася недостатньо високою, а тому і продажі на цих підприємствах мали невисоку прибутковість. Зазначимо, що коефіцієнт рентабельності продажів показує, яку саме суму операційного прибутку отримує туристичне підприємство з кожної гривні реалізованих послуг, пов'язуючи таким чином оперативну та стратегічну діяльність підприємств. У зв'язку цим вважаємо, що стратегічний вектор розвитку на багатьох туристичних підприємствах України має, передусім, стосуватися управлінських рішень, що спрямовані на зниження витрат на виробництво та реалізацію туристичного продукту. Останнє, у свою чергу, передбачає проведення детального аналізу собівартості, динаміки загального обсягу продажів, витрат на одиницю послуг на туристичних підприємствах, що працюють збитково, а також дослідження ринкових сегментів, на яких функціонують туристичні підприємства, з метою вивчення впливу маркетингових факторів на результати діяльності та розвитку цих підприємств.

Інший індикатор економічної ефективності — показник рентабельності капіталу характеризує тактичну ефективність управлінської праці менеджерів. За даними табл. 8 рентабельність сукупного капіталу туристичних підприємств в Україні впродовж 2015-2016 рр. була від'ємною, а у 2017 р. зросла до 0,72%, що свідчить про незначне підвищення ефективності роботи керівників (менеджерів) вказаних підприємств.

За рентабельністю власного капіталу визначають прибутковість того чи іншого бізнесу з позиції власників. У 2015-2017 рр. спостерігалось від'ємне значення власного капіталу туристичних підприємств, зменшеного на величину непокритого збитку збиткових підприємств (табл. 2), тому розраховувати показник рентабельності власного капіталу недоцільно. Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що на ринку туристичних послуг України на сьогоднішній день налічується багато підприємств, які є малоцінними для своїх власників, а отже, рішення щодо вкладення коштів у їх подальший розвиток може бути негативним, якщо для цього немає ніяких інших прихованих причин, у т.ч. таких, що суперечать чинному законодавству (наприклад, "відмивання" коштів і т.п.).

Підводячи підсумок проведеного дослідження показників фінансової стійкості туристичних підприємств України впродовж 2015-2017 рр. констатуємо, що в цілому діяльність багатьох підприємств є нестійкою з фінансової точки зору як у середньо-, так і стратегічній перспективі. Туристичні підприємства, що тривалий час були збитковими є мало привабливими для зовнішніх інвесторів. Водночас внутрішніх резервів для подальшого розвитку такі підприємства також часто не знаходять і змушені йти з ринку. Враховуючи вищесказане вважаємо, що стратегічно перспективним для туристичних підприємств, що потрапили у фінансову скруту, є пошук та реалізація управлінських рішень щодо інноваційних змін, що дозволить їм оптимізувати витрати ресурсів (передусім, фінансових) та з максимальною ефективністю використовувати наявні у них потужності, розвивати конкурентні переваги, спрямовані на забезпечення жорсткої факторощадності у процесі здійснення туристичної діяльності.

На фінансовий потенціал вітчизняних туристичних підприємств негативний вплив здійснювали наступні фактори: політична нестабільність; несприятливі екологічні фактори; нерозвинутість туристичної інфраструктури; невідповідність комфортності проживання більшої частини готелів для прийому іноземних туристів цінам на готельні послуги; зростання цін на готельні і туристичні послуги; падіння реальних доходів населення; нерозвинутість внутрішнього туризму в Україні; недосконалість законодавчої бази; відсутність коштів на реконструкцію пам'яток історії та архітектурного мистецтва і просування можливих туристичних маршрутів; обмеженість асортименту послуг.

Розвиток туризму в Україні перебуває лише на початковій стадії. Різноманіття туристичних послуг можуть запропонувати лише туристичні підприємства у великих містах, загально визнаних зонах рекреації та туризму, деяких історичних та культурних центрах. В той же час в більшості регіонів України можна розвивати промисловий, оздоровчий, екологічний, екстремальний та інші види туризму.

Задля вирішення зазначених проблем необхідна міцна підтримка держави. Потребують розробки й впровадження прогресивні методи і стандарти туристичного обслуговування; державна підтримка малого бізнесу; створення позитивного іміджу України як туристичної держави та активне просування турпродукту за кордоном.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. №168-р було затверджено «Стратегію розвитку туризму і курортів до 2026 р.», основною метою якої є формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечить прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприятиме підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [15].

Збалансований розвиток туризму та курортів, враховуючи екологічну, соціальну та фінансову складову, може забезпечити сталий туризм. На думку Мелько Л.В. сталий туризм сприяє збалансованому розвитку територій, раціональному природокористуванню, враховуючи екологічні, економічні, соціальні, культурологічні аспекти на глобальному, регіональному та локальному рівнях, утверджуючи культуру миру та взаєморозуміння між народами [16]. Умовами сталого розвитку сфери туризму можуть бути: підвищення рівня конкурентоспроможності послуг туристичних підприємств шляхом розширення номенклатури послуг, використання нових методів обслуговування туристів; розроблення національних стандартів туристичного обслуговування відповідно до міжнародних вимог; концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку туризму; створення організаційно-економічних умов для розвитку малого бізнесу в туристичній сфері; розвиток туристичних дестинацій; підвищення рівня комфортності обслуговування шляхом реконструкції матеріально-технічної бази із залученням внутрішніх і зовнішніх інвестицій; створення загальнодержавної інформаційної туристичної мережі та її інтеграція до світової інформаційної системи; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму; популяризація нашої держави у світі та просування національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі. Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для розвитку туризму повинні стати пріоритетними напрямами прискорення економічного та соціального зростання країни.

За результатами досліджень можна зробити висновок, що достатнє фінансове забезпечення є ключовою передумовою становлення й розвитку туристичної галузі країни в сучасних ринкових умовах. Запропоноване авторське визначення терміну «фінансове забезпечення туристичного підприємництва» як системи заходів щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, необхідних для формування комплексного турпродукту та розвитку туризму. Визначено стратегічну мету фінансового забезпечення туристичного підприємництва, яка полягає у забезпеченні туристичних підприємств достатніми фінансовими ресурсами для їх відтворення та розвитку, підвищення ефективності туристичної діяльності та конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг.

Аналіз фінансових аспектів діяльності підприємств на ринку туристичних послуг в Україні на сучасному етапі дозволив виявити, що фінансування туристичного підприємництва за 2015-2017 рр. здійснювалося в основному за рахунок залучених коштів (понад 2/3), частково за рахунок короткострокових кредитів; серед залучених коштів основна частка (48%) припадала на поточну кредиторську заборгованість. На основі дослідження обсягів власних коштів підприємств сфери туризму за 2010-2018 рр. було встановлено, що фінансові результати їх діяльності характеризувалися збитковістю протягом тривалого періоду дослідження і лише у 2017-2018 р. досягнули позитивного значення (відповідно 39,3 та 23,1 млн. грн.). Негативна динаміка фінансових результатів туристичних підприємств за період 2011-2016 років стала результатом впливу кризових явищ, втягування України у військовий конфлікт і недостатнього

розвитку туристичної інфраструктури. Фінансування туристичної діяльності за рахунок кредитних ресурсів є незначним по причині їх недоступності для більшості малих підприємств зважаючи на високу вартість банківських кредитів та низьку прибутковість туристичної діяльності.

Дослідження фінансової стійкості туристичних підприємств в Україні здійснювалося за показниками ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності та рентабельності. Аналіз показників середньо- та довгострокової фінансової стійкості туристичних підприємств України впродовж 2015-2017 років показав, що діяльність багатьох підприємств була нестійкою як у середньо-, так і стратегічній перспективі. Підприємства туристичної сфери, що протягом 2015-2016 років працювали збитково, залишаються малопривабливими для зовнішніх інвесторів. Одночасно внутрішніх резервів такі підприємства часто не знаходять і вимушені йти з ринку.

Оцінюючи фінансову діяльність туристичних підприємств України за 2015-2017 рр., визначено, що вони мають низький рівень фінансового потенціалу за такими показниками як коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт оборотності оборотних активів, дебіторської та кредиторської заборгованості, рентабельність продажів, рентабельність сукупного капіталу, оборотного капіталу, необоротного капіталу та позикового капіталу, що є досить негативними явищем для туристичної діяльності. Значення коефіцієнтів поточної та загальної ліквідності, фінансової незалежності, забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом, фінансової стійкості та інвестування не відповідають рекомендованим значенням, що свідчить про порушення структури фінансових потоків, фінансування операційної діяльності в основному за рахунок кредитних коштів. Неєфективне та нераціональне використання фінансових ресурсів створює загрозу невідповідності обсягів обслуговування туристів можливостям ресурсного потенціалу країни.

Для подолання негативних тенденцій розвитку туризму важливим є зміцнення фінансового потенціалу, посилення маркетингової складової у економіці туризму, розвиток туристичної інфраструктури й проведення роботи з підвищення якості послуг суб'єктів туристичного бізнесу. Від уміння впроваджувати дієві механізми фінансового забезпечення туристичної діяльності залежить ступінь досягнення туристичними підприємствами їхньої мети і високих фінансових результатів.

Література:

1. Охріменко А. Г. Фінансові аспекти функціонування туристичної галузі. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 394-403.
2. Кравчук І. В. Застосування ефективних антикризових заходів в управлінні фінансовими ресурсами на туристичних підприємствах України. *Вісник Хмельницького національного ун-ту*. 2009. № 5. т. 2. С. 166–169.
3. Кірейцев Г.Г., Александрова Н.М., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит : підручник / за ред. проф. Г.Г. Кірейцева. 4-те вид. Київ : ЦУЛ, 2009. 312 с.

4. Дудник О. В., Гмиря В. П. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит»*. 2012. №1 (32). URL: http://archive.mdct.ru/portal/Chem_Biol/Vsnau/2012_1/index.htm.
5. Третякова О.В. Фінансове забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні. *Теорія та практика застосування фінансових інструментів соціально-економічного розвитку України*: монографія / за ред.: П.О. Нікіфорова, Н.Р.Швець. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С.101-118.
6. Ільїна К. О. Формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку у відкритій економіці України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08/ Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2011. 20 с.
7. Зінько Н. Я. Удосконалення банківського та небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08/Нац. Банк України, Ун-т банк. справи, Львів ін-т банк. справи. Львів, 2003. 203 с.
8. Карпишин Н. І. Класичні моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я. *Світ фінансів*. 2008. № 1(14). С. 110-117.
9. Захарчук С. Фінансово-економічні проблеми функціонування туристичної галузі. *Економіка. Управління. Інвестиції*: електр. науково-фахове видання. 2010. №1. URL: <http://tourlib.net//statti.ukr/zaharchuk.htm>.
10. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. №324/95-ВР. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
11. Боголюбов В. С. Финансовый менеджмент в туризме и гостиничном хозяйстве: учебник для академического бакалавриата. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Изд-во Юрайт, 2016. 340 с.
12. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання, 2017». Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2018. 139 с.
13. Шуплат О. М. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму. *Матеріали Парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України»* (6 квітня 2016 р., м. Київ). Київ, 2016. URL: www.komspport.rada.gov.ua/uploads/documents/30593.pdf.
14. Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлетень; відп. за випуск Кармазіна О.О. Київ : Держ. служба статистики України, 2019. 76 с.
15. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Затв. розпорядженням КМУ від 16 березня 2017 р. №168-р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/168.
16. Мелько Л. Ф. Туризм у контексті сталого розвитку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. №48. С. 190-197.